

Maków Mazowiecki i ziemia makowska, „Prace Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta”, t. 41, Warszawa 1984, ss. 260, ryc.;

Dzieje miasta Płońska, „Ciechanowskie Studia i Materiały”, t. 19, Ciechanów 1983, ss. 176.

Badania regionalne posiadające nie tylko pokaźny dorobek, ale też wypracowane metody i wzorce, stanowią jeden z ważniejszych kierunków polskiej historiografii. Jedną z ostatnich publikacji MOBN stanowi praca zbiorowa dotycząca Makowa Mazowieckiego i ziemi makowskiej. Jest ona rezultatem sesji popularnonaukowej zorganizowanej w roku 1972 w 550-lecie nadania temu ośrodkowi praw miejs-

kich. Tom otwiera szkic M. Miśkiewicz *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na północnym Mazowszu w rejonie rzeki Orzyc* (s. 9—36). Badania archeologiczne wskazują na wyodrębnienie dwu skupisk osadniczych, jednego nad dolnym Orzycem, drugiego w górnym biegu tej rzeki. Ten ostatni obszar był od połowy XI w. miejscem akcji osadniczej, podjętej przez ludność napływającą z Mazowsza płockiego.

Do najciekawszych fragmentów omawianej pracy zaliczyć należy artykuł A. Wolffa *Ziemia makowsko-różańska w czasie panowania książąt mazowieckich* (s. 37—79). Na bogatą podstawę źródłową złożyły się zarówno wydane już dokumenty, jak też niepublikowane dyplomy ze zbiorów AGAD i ADP, mazowieckie księgi sądowe oraz księgi Metryki Mazowieckiej. Zdaniem A. Wolffa, ziemia makowsko-różańska stanowiła obszar pośredniczący w ekspansji szlachty mazowieckiej na północny-wschód. Autor podkreślił także, że większość wsi na tym terenie objęta była nadaniami prawa niemieckiego. Po raz kolejny nowsze badania pokazują konieczność nowego spojrzenia na tezę K. Tymienieckiego o słabym rozwoju „prawa niemieckiego” na Mazowszu. Według opinii A. Wolffa przywilej książęcy z 1421 r. nadający prawo miejskie dla Makowa, nie może być uznany za pierwsze nadanie, gdyż w 1417 r. poświadczono jest źródłowo wójtostwo makowskie.

Z pozostałych artykułów warto odnotować dwa. H. Piszczatowska (*Z dziejów Makowa Mazowieckiego w XVII i XVIII w.*, s. 81—92), zwracając uwagę na rolę handlową Makowa, w którym koncentrował się skup płodów rolnych i leśnych, wskazała, że jednak Maków jako ośrodek handlowy ustępował innym miastom nadnarwiańskim. Był też Maków w 1 poł. XVI w. ośrodkiem dużej gminy żydowskiej. Na podstawie badań J. Łukasiewicza (*Powiat makowski w latach 1867—1914*, s. 99—120) za cechy charakterystyczne dla tej epoki w dziejach miasta i jego okolic można uznać: bardzo niski wskaźnik przyrostu naturalnego, zwiększanie się w następstwie kryzysu agrarnego przełomu XIX i XX w. obszaru ziemi użytkowanej przez drobną szlachtę i chłopów; powolny wzrost liczby ludności polskiej przy stałej przewadze ludności żydowskiej.

Dzieje innego miasta Mazowsza północnego — Płońska stały się przedmiotem pracy przygotowanej przez Zakład Naukowy MOBN w Ciechanowie. Nie jest to pełna monografia, lecz jak zastrzegła to redakcja, tylko zbiór szkiców odnoszących się do ważnych okresów w historii miasta. Książkę otwiera artykuł H. Smudy *Środowisko geograficzne Płońska i okolice* (s. 7—13). Wyniki badań archeologicznych przedstawił B. Gerlach (*Płońsk i okolice we wczesnym średniowieczu*, s. 15—22), podejmując przede wszystkim zagadnienia osadnictwa i zajęć ludności. Płońsk średniowieczny stał się tematem popularnonaukowego artykułu M. J. Karpia (*Szkice z średniowiecznych dziejów Płońska*, s. 24—39). Zdaniem autora lokacja miasta została dokonana przez Siemowita IV w pierwszym dziesięcioleciu XV w. J. Barański w szkicu *Dzieje miasta w XVII i XVIII w.* (s. 40—62) przedstawił przede wszystkim sytuację gospodarczo-społeczną w Płońsku u schyłku XVIII w. Korzystał z interesujących akt Komisji Policji Koronnej z lat 1791—1794. Dzieje miasta w pierwszej połowie XIX w. omówił A. Kociszewski (*W granicach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego* s. 69—87). Panoramę lat II Rzeczypospolitej przedstawił: T. Krawczak i J. Sałkowski (*Płońsk i powiat płoński 1914—1939*, s. 89—125). Tom zamykają artykuły W. Czubaka *Hitlerowska polityka eksterminacji w Płońsku i okolicach w latach 1939—1945* (s. 127—148) oraz P. Kruszewskiego i K. Pietrzaka *Tajne nauczanie w latach 1939—1945* (s. 149—175).

Należy podkreślić, że w obu pracach w większym stopniu niż w poprzednich publikacjach MOBN opracowano wiek XIX i lata międzywojenne, kładąc nacisk na gospodarczo-społeczne aspekty rozwoju Makowa i Płońska. Uważam, że zbyt mało uwagi poświęcono dziejom tych miast w epoce nowożytnej. Okres ten został przedstawiony przede wszystkim w oparciu o lustracje. Szkoda, że nie wykorzystano

zachowanych ksiąg sądowych powiatu makowskiego z drugiej połowy XVII i XVIII w. Akta wizytacji kościelnych posłużyły tylko do omówienia szkolnictwa parafialnego w Płońsku w drugiej połowie XVIII w.¹ Nie wspomniano o aktach metrykalnych, ani o innych archiwaliach parafialnych. Można odnieść wrażenie, że w kwerendzie źródłowej pominięto zupełnie archiwa kościelne. Sądzę że w zbyt małym stopniu wykorzystano w celach porównawczych wyniki badań nad innymi miastami mazowieckimi. Pozwoliłoby to na sformułowanie bardziej ogólnych wniosków. W obu publikacjach nie zwrócono też należytej uwagi na związki miasta z jego wiejskim zapleczem. Nawet bardzo fragmentaryczne dane zbliżyć nas mogą do poznania problematyki przemian stosunków łączących miasto i wieś. Należy także żałować, że w omawianych pracach nie opublikowano planu Płońska, zaś fotografia przedstawiająca dziewiętnastowieczny plan Makowa jest tak mało czytelna.

D. Głowska